

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 7837/04

בג"ץ 7876/04

בפני :
כבוד הנשיא א' ברק
כבוד השופטת א' חיות
כבוד השופט י' עדיאל

העותרים בבג"ץ 7837/04 :
1. לילא בורגאל
2. סנא דקה
3. מוחמד ג'בארין
4. עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט
הערבי בישראל
5. אל-דמיר - אגודה להגנה על זכויות האסירים
וזכויות האדם
6. אגודת מאנדילא
7. האגודה למען האסיר
8. מרכז אל-קודס לסיוע משפטי וזכויות אדם
9. עמותת אל חאק
10. רופאים לזכויות אדם

העותרים בבג"ץ 7876/04 :
1. חמוזה ג'ודת מסאעיד
2. נאאל אחמד הרמאס
3. אחמד לוטפי אחמד יוסף
4. מועדון האסיר הפלסטיני

נ ג ד

המשיבים בבג"ץ 7837/04
ובבג"ץ 7876/04 :
1. שרות בתי הסוהר
2. השר לבטחון פנים

עתירות למתן צווים על תנאי וצווי ביניים

בשם העותרים בבג"ץ
7837/04 :
עו"ד ע' בכר

בשם העותרים בבג"ץ
7876/04 :
עו"ד ח' יונס

בשם המשיבים :
עו"ד ד' חורין

פסק-דין

השופט י' עדיאל:

1. עניינן של עתירות אלו בדרישתם של אסירים ביטחוניים שובתי רעב כי שירות בתי הסוהר (להלן - "השב"ס" או "המשיב") יספק להם מלח ואבקת חלב ויימנע מלהוציא מוצרים אלה מתאיהם.

2. ביום 15.8.04 פתחו אסירים ביטחוניים המוחזקים בבתי סוהר שונים ברחבי הארץ בשביתת רעב מאורגנת. שביתה זו, על-פי הודעת האסירים, כללה הימנעות מאכילה, אך לא משתייה ומצריכת מלח. עם תחילת השביתה, הוציאו הסוהרים מתאיהם של שובתי הרעב מצרכי מזון, ביניהם מלחים ואבקת חלב. מכאן העתירות שלפנינו.

שביתת האסירים הביטחוניים הגיעה לסיומה ביום 2.9.04, ואולם כבר במהלך הדיון, ביום 31.8.04, הודענו החלטתנו לדחות את העתירות, ולפרט את הנימוקים בנפרד. נימוקי פסק הדין יובאו להלן.

טענות הצדדים

3. לטענת העותרים, גם בהיותם בין כותלי הכלא זכאים האסירים לזכויות אנוש בסיסיות, ביניהן הזכות החוקתית לחופש הביטוי והדעה. לטעמם של העותרים, "שביתת רעב הינה אחת הנגזרות של הזכות לקיום ולחופש הביטוי המבטאת מחאה תרבותית מהמדרגה הראשונה", והמשיב, בהחרימו את המלח ואבקת החלב מהתאים, פגע בזכות זו. מבחינה רפואית, נטען בעתירות, אי אספקת מלח לתאי שובתי הרעב והחרמת המלח מהתאים, כרוכה בסיכון ממשי וחמור לחיי האסירים השובתים. מחסור במלח עשוי, במיוחד בעת צום, להתבטא בתופעות שונות, החל בבחילות ובחולשה וכלה בדום נשימתי ובמוות. מכאן, לטענת העותרים, כי החרמת המלח "הנה בלתי חוקית, בהיותה פוגעת, ללא הסמכה מפורשת בדין, בזכויותיהם החוקתיות של האסירים השובתים רעב, לחיים, לשלמות גוף, לכבוד ובזכותם לבריאות ולאוטונומיה אישית". אליבא דעותרים, פקודת הנציבות לפיה פעל השב"ס בהחרמת המלח, הינה הוראה פנימית שאינה מעוגנת בהסמכה מפורשת בחוק, כנדרש לשם פגיעה בזכויות האסירים. עוד טוענים העותרים כי הדרך בה בחר המשיב להגיב על שביתת הרעב לוקה בחוסר מידתיות, שכן מדובר במעשה מינהלי הפוגע באופן ישיר וחמור בזכויות האסירים, בלא שצומחת מכך כל תועלת למשיב.

4. עמדתם של המשיבים היא כי פעולות אלו בהן הם נקטו נעשו כדין, במסגרת סמכותם ובאופן סביר, והכל במסגרת שיקול הדעת הנתון בידי המשיב בניהול בתי הסוהר. תגובת המשיבים התמקדה בשני מישורים עיקריים. האחד, סבירות ההחלטה להוציא את המלח ואת אבקת החלב מתאי האסירים השוכתים. השני, הפעולות השונות בהן נקט המשיב להבטחת בריאותם של שוכתי הרעב בזמן השכיחה עצמה.

לטענת המשיבים, שביתת רעב מהווה עבירת בית סוהר על-פי סעיף 56(8) לפקודת בתי הסוהר [נוסח חדש], התשל"א-1971, לפיה אסיר המסרב "לאכול לחם חוקו" עובר עבירת בית סוהר. זאת, בשל החשש הנשקף עקב כך לבריאות האסיר והפגיעה החמורה בסדרי בית הסוהר והמשמעת בו. המשיבים מוסיפים ומציינים כי תקנה 19(ב) לתקנות בתי הסוהר, התשל"ח-1978 מאפשרת למנהל בית סוהר, לפי שיקול דעתו, למנוע טובות הנאה מאסיר שהתנהגותו איננה טובה. מניעה זו, כך נקבע בתקנה, תיעשה על-פי כללים שקבע נציב בתי הסוהר. פקודת נציבות 04.16.00 עוסקת באמצעים שיש לנקוט בעת שביתת רעב, ביניהם הוצאת מצרכי מזון מתאי האסירים. אליבא דמשיבים, לאסירים הביטחוניים ניתנת אפשרות לקבל מצרכי מזון לתאיהם, שם הם מכינים את ארוחותיהם בעצמם. לאחר פרוץ השביתה, המשיב היה מוכן לספק לאסירים הביטחוניים (אשר מוכנים לאכול) מזון מוכן, כפי שהוא מספק לשאר האסירים. יחד עם זאת, המשיב הפסיק את הספקת מצרכי המזון לתאי האסירים השוכתים. להשקפתו של המשיב, האפשרות העומדת לרשות האסירים להכין ארוחותיהם בעצמם ממצרכים המסופקים לתאיהם, הינה בגדר טובת הנאה שאין חובה להעניקה. מכאן, לשיטתו של המשיב, כי הוצאת המלח והחלב מתאי האסירים השוכתים והסירוב לספקם אינו עולה כדי פגיעה בזכות מוקנית של האסירים אלא בגדר שלילת טובת הנאה מאסירים המבצעים עבירת בית סוהר.

עוד עולה מתגובת המשיבים, שעם תחילת שביתת הרעב החל השב"ס לפעול בהתאם לנהלי מחלקת הרפואה בשירות בתי הסוהר, העוסקים בטיפול רפואי באסירים שוכתי רעב. נהלים אלה נכתבו על-ידי רופאי שירות בתי הסוהר, על-פי הספרות הרפואית המקובלת בעולם ולפי הניסיון המצטבר של שב"ס בטיפול בשביתות רעב, והם נועדו לשמור על בריאותם של האסירים. בהתאם לנהלים אלה עוברים שוכתי הרעב בדיקות רפואיות שלוש פעמים בשבוע, ועל-פי תוצאות הבדיקות מחליט השב"ס כיצד לנהוג בכל אסיר ואסיר. על דרך הכלל, במהלך השבועיים הראשונים לשכיחה מקבלים האסירים מים לשתייה בכמות מספקת. בתום שבועיים אלה ניתנים לשוכתי הרעב, על-פי הוראת רופא, גם מים בתוספת ויטמינים ומינרלים, ביניהם מלח, אשלגן ומולטיויטמין. במקרים בהם מעלה הבדיקה הרפואית צורך, מסופקים לאסיר מלח

והתוספים האחרים גם לפני חלוף שבועיים מתחילת שביתת הרעב. בהתאם לכך, האסירים ששבתו רעב מיום 15.8.04 החלו מקבלים את התוספים כבר ביום 29.8.04, ואסירים שפתחו בשביתה ביום 16.8.04 קיבלו את המים המועשרים החל מיום 30.8.04. בדיון לפנינו הסביר רופא השב"ס כי צריכה בלתי מבוקרת של מלח בזמן שביתת רעב, היא עצמה עלולה לגרום להפרת איזון המלחים בגוף, וכתוצאה - לנזק. מכאן, אליבא דמשיבים, כי החרמת המלח מתאי האסירים נדרשת גם כדי למנוע נזקים בריאותיים עקב נטילת מלח בלתי מבוקרת. נוכח כל אלה, כך סבורים המשיבים, העתירות אינן מגלות עילה להתערבותו של בית המשפט בהתנהלות המשיבים בעניינם של שובתי הרעב.

דיון

5. הלכה פסוקה היא מלפני בית משפט זה כי בהיכנסו אל הכלא מקפח אדם את חירותו אך אינו מקפח את כבודו (עע"א 4463/94 גולן נ' שירות בתי הסוהר, פ"ד נ(4) 136, 152-153; בג"ץ 355/79 קטלן נ' שירות בתי הסוהר, פ"ד לד(3) 294, 298). אף כי נשללת מן האסיר הזכות לחופש התנועה, עדיין עומדות לו זכויות יסוד "שהפגיעה בהן יש בה משום פגיעה בצרכים מינימאליים ויסודיים של האדם" (בג"ץ 114/86 וייל נ' מדינת ישראל, פ"ד מא(3) 477, 492). בין זכויות היסוד אשר מוקנות לאסיר גם בעת שהוא נתון במאסר נמנית הזכות לחופש הביטוי, אשר "אינה נשללת מן האדם עם מאסרו ונתונה היא לאסיר גם בתא כלאו" (עע"א 4463/94 לעיל, עמ' 157). עם זאת, "המאסר מגביל עד למאוד את יכולתו של האסיר לממש את חופש הביטוי שלו, וחופש הביטוי הנתון לו למעשה הוא מצומצם הרבה יותר מחופש הביטוי של אזרח חופשי" (שם, שם). לפיכך, על הזכות לחופש הביטוי מוטלות בין כותלי בית הסוהר מגבלות שמטרתן, בין היתר, לקדם אינטרסים ייחודיים "...הכרוכים בניהול התקין של בתי הסוהר: הגשמת מטרות המאסר, קיום הביטחון, הסדר והמשמעת בבית הסוהר, שמירת שלומם של האסירים, ההגנה על שלום אנשי הסגל והסוהרים וכל כיוצא באלה" (שם, שם).

על רקע זה, גם אם נניח ששביתת רעב היא בגדר אמצעי לגיטימי להבעת דעות ולמימוש הזכות לחופש הביטוי, נטילת חלק בשביתה כזאת אינה נמנית על הזכויות המוקנות לאדם בעת שהוא כלוא בבית הסוהר. שביתת רעב, על שני יסודותיה, הרעב והשביתה, פוגעת בניהול התקין של בית הסוהר. אשר ליסוד הראשון, הסירוב לאכול, כשלעצמו, הנו בגדר עבירת בית הסוהר לפי סעיף 56(8) לפקודת בתי הסוהר. בענייננו אין מדובר ב"סתם" סירוב לאכול, אלא בסירוב שהוא ביטוי של מחאה מאורגנת בדרך

של שביתה. שביתה מאורגנת גם היא אינה מתיישבת עם קיום הסדר והמשמעת בבית הסוהר. לעניין זה כבר נקבע, "על דרך ההקצנה, ... שלא הרי הפגנה בסתם יום של חול - בעיר או בכפר - כהרי הפגנה של אסירים בין כתליו של בית-כלא. הימצא מי שיעלה על דעתו כי ניתן להתיר הפגנה של אסירים בבית-כלא?" (פסק דינו של השופט חשין בעע"א 4463/94 לעיל, בעמ' 180).

לפיכך, אין לקבל את טענת העותרים בדבר פגיעה בזכותם לחופש ביטוי.

6. לטענת המשיבים הוצאת מוצרי המזון והאוכל מהתאים הינה בגדר שלילת טובת הנאה מהאסירים שובתי הרעב. ככלל, משמדובר בעבירת בית סוהר ובפגיעה בסדר ובמשמעת השוררים בבית הסוהר, המשיב היה רשאי, מכוח תקנה 19 לתקנות בתי הסוהר, לשלול טובות הנאה מהאסירים שובתי הרעב. עם זאת, צעד זה צריך שיהא מידתי וודאי שאסור שיסכן את חיי האסירים או את בריאותם. במקרה שלפנינו שוכנענו שבצעדים שהמשיב נקט לא היה כדי לפגוע בבריאותם של האסירים או לפגוע בזכויות יסוד שלהם.

לעניין המלח, אין חולק על כך שבמהלך שביתה רעב נודעת חשיבות רפואית רבה להספקת מינרלים לשובתי הרעב. גם המשיבים מודעים לצורך זה והם אף התייחסו לעניין זה במסגרת הפקודה הקובעת נהלים לפיהם ינהג השב"ס בעת קיומה של שביתה רעב. פקודה זו מסדירה גם את הספקת המלח לשובתי רעב, קובעת את כמויות המלח שיינתנו לשובתיים, המועדים והתדירות בה הדבר ייעשה והכל תוך קיום בדיקות רפואיות פרטניות המאפשרות לעמוד על צרכיו הרפואיים המיוחדים של כל אסיר ואסיר. זאת, כדי למנוע, בכפוף לאילוצי השביתה, פגיעה בבריאות האסירים השובתיים. בנסיבות אלו ולאור ההסברים שניתנו לנו על ידי רופא השב"ס שוכנענו שאין עילה כי נתערב בשיקול הדעת של המשיבים ונכפה עליהם הספקת מלח לשובתי הרעב מעבר להספקה המוסדרת בנהלי השב"ס.

לעניין הוצאת מצרכי המזון מתאי האסירים, בעקרון, "זכותו של אסיר לאכילה (ו)שתיה" נמנית על "זכויות יסוד, שהפגיעה בהן יש בה משום פגיעה בצרכים מינימאליים ויסודיים של האדם באשר הוא אדם שנברא בצלם" (בג"ץ 114/86 לעיל, עמ' 492). לעומת זאת, החזקת מצרכי מזון בתאו של אסיר איננה זכות מזכויות היסוד שלו, כאדם ואסיר. שהרי אסיר אשר הנהלת בית הסוהר דואגת למזונו, אינו נזקק, ודאי לא כצורך קיומי, להחזקת מוצרי מזון בתאו. לפיכך, מקובל עלינו שהמשיבים לא פגעו בזכות היסוד של האסירים לאכילה ושתייה, וסירובם, בנסיבות אלו, להתיר הכנסת

מוצרי מזון לתאים, מצוי בגדר סמכותם, כשלילת טובת הנאה ממי שעובר עבירת בית סוהר ופוגע בסדרי הכלא.

7. סוף דבר, לא מצאנו כי יש להתערב בהחלטת המשיב 1 וליתן את הצווים המבוקשים. מטעמים אלה דחינו את העתירות ביום 31.8.04.

ש ו פ ט

הנשיא א' ברק:

אני מסכים.

ה נ ש י א

השופטת א' חיות:

אני מסכימה.

ש ו פ ט ת

ניתן היום, כ"ח באלול תשס"ד (14.09.2004).

ש ו פ ט

ש ו פ ט ת

ה נ ש י א